

MAKEDONYA'DA TÜRK VARLIĞI VE KÜLTÜRÜ

Tarihi geçmişi Antik Çağlara kadar dayanan Makedonya coğrafyası tarih boyunca Doğu ile Batı arasında ticaret, kültür ve sanat yolunun köprü başlığını yapmıştır. Tarihin çok eski dönemlerinden beri Türkler hakim unsur olarak bu bölgede yaşamışlardır. Makedonya'nın Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı hakimiyetinden çıkışından bugüne kadar da sayı olarak ihmal edilemeyecek bir miktarda Türk Makedonya'da varlığını sürdürmektedir.

Tarihçe

Makedonya'da Türk varlığı çok eskilere dayanır. Daha 4. yüzyılda Hun Türklerinin Balkanlarda boy gösterdiklerini biliyoruz. M.S. 378 yılında Hun Türkleri Makedonya'dan geçerek Bizanslılarla Edirne yakınlarında yaptıkları savaştan galip ayrılmışlardır. Bu cihetten Makedonya'da Türk varlığının 1618 yıllık bir geçmişi vardır. Bu uzun süreyi

1. Osmanlı öncesi Türk Varlığı ve Kültürü (378-1371)

2. Osmanlı Dönemi Türk Varlığı ve Kültürü (1371-1912)

3. Osmanlı Sonrası Türk Varlığı ve Kültürü (1912 sonrası)

olarak üç dönemde incelemek uygun olur. Hun Türklerinden sonra Makedonya'da Türk varlığı Avar, Bulgar, Oğuz, Kuman, Peçenek, Mak-Peçenek ve Selçuklu Türkleri ile devam etmiştir. Bunların tamamına yakın bir bölümü zaman içerisinde Hıristiyanlaşıp Slavlaşarak Türklüklerini kaybetmişlerdir. Çok az araştırılmış olan yaklaşık bin yıllık bu dönemden geriye sadece Vardar, Kumanova ve Şar (dağı) gibi bazı yer adları ile Ğostivar'dan Selanik'e doru uzanan Vardar Vadisi'nde bazı kule, hisar ve mezarlık türü kalıntılar kalmıştır (EVANS, 1885, V.49: 9).

Müslüman Anadolu Türklerinin Makedonya'ya gelişleri 13. asırda San Saltuk gibi –Ömer Lütfi Barkan'ın ifadesiyle- kolonizatör Türk dervişleri ile başlamıştır. Söz konusu dervişler askerî fütuhattan evvel yerli halkın ve bilhassa 9. asırda bölgeye gelip yerleşen Peçenek ve Kuman Türklerinin gönüllerini kazanarak asıl fetih hareketinin zeminini oluşturmuşlardır. Makedonya'nın Osmanii İmparatorluğu hakimiyetine girmesi 1371 Meriç zaferiyle olmuştur. Fetihle birlikte Anadolu'nun Aydın, Konya, Karman ve Maraş gibi

Dr. Ömer Turan

*Ankara Ü. Atatürk İtikeleri ve Tarihi
Enst. Öğr. Elemanı*

yerlerinden bu bölgeye iskan edilen insanlarla Makedonya kısa sürede bir Türk yurdu hâline gelmiştir. 541 yıllık aralıksız bir hakimiyetten sonra mezkur coğrafya 1912-1913 Balkan Savaşları neticesi Ege Makendonyası Yunanistan'a Pirin Makedonyası Bulgaristan'a ve Cardan Makedonyası Sırbistan'a verilmesi suretiyle Osmanlı hakimiyetinden çıkmıştır. Sözkonusu paylaşım dolayısıyla başgösteren ihtilaflar I. ve II. Dünya Savaşları boyunca sürmüştür. Hâlen bu ihtilaflar devam etmektedir.

Bu makalenin konusunu teşkil eden Makedonya Balkan savaşlarından sonra Sırbistan'a kalan Vardar Makedonyası'dır. Yugoslavya Kralığı'na bağlı bulunduğu 1918-1940 yılları arasında bölgenin ismi "Güney Sırbistan" olmuştur. 1945 yılında "Makedonya Federal Oimhuriyeti" ismiyle eski Yugoslavya Federasyonu'nun altı cumhuriyetinden biri olmuştur. Bu tarih aynı zamanda çağımız Balanlarında Makedonların ayrı bir etnik topluluk olarak kabul edilmelerinin tarihidir (PANDEVSKI, 1978; PERRY, 1988; POULTON, 1995). Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasını müteakip 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.

Balkan yarımadasındaki diğer bölgelere nazaran Makedonya, Osmanlı hakimiyetinde en uzun süreli kalan bir yerdir. Bu nispete de Türk kültürünün yerleşmişliğinden bahsetmek tabiidir. Başta Üskübi, Zari, Feridi, Muidi, Yahya Kemal ve Manastırlı Cenap Sahabettin olmak üzere Makedonya'dan yetişen Türk divan şairlerinin sayısı 150'nin üzerindedir. Türk edebiyatının tesiri Makedon lirik şiiri, düğün türküleri, halk hikayeleri ve masalları, atasözleri, deyimler, efsaneleri ve destanlarında görülür. Osmanlı döneminden sonra yazılan yeni Makedon edebiyat türlerinde dahi bu tesiri görmek mümkündür. Folklor ve müzik alanında da Türkler Makedonları etkilemişlerdir. Türkçeden Makedonya'ya ve Makedonya'da konuşulmakta olan Arnavutça, Ulahça gibi diğer dillere kelimeler, cümle yapıları, Türk meslek adları, yemek, içki, sebze ve meyve adları geçmiştir (HAMZA, 1996: 9).

Demografik-Etkin Yapı

Her şeyden evvel Makedonya'da gerek Yugoslavya krallığı ve Cumhuriyeti dönemlerinde gerek bağımsızlıktan sonra nüfusla bilhassa Türk ve Müslüman nüfusu ile ilgili verilen resmi ra-

kamların buradaki Türkler ve Müslümanlar tarafından inandırıcı bulunmadığını belirtmemiz gerekir. Çok uluslu, çok kültürlü ve çok dinli bir yapıya sahip olan Makedonya nevi azınlıklar ülkesidir. Makedonlar, Türkler, Torbeş Türkleri (bu metinde bundan sonra kısaca Torbeşler olarak ifade edileceklerdir). Arnavutlar, Çingeneler (Romlar), Ulahlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Boşnaklar başta olmak üzere ülkede 34 farklı milliyet ve etnik grup yaşamaktadır (POULTON, 1991: 39-98).

Balkan Savaşlarına kadar Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinden müteşekkil olan Makedonya'da Türkler en yüksek nüfusu teşkil eden topluluk idiler. Makedonya Genel Müfettişi Hilmi Paşa'nın 1904 yılı raporlarına göre bölgede çoğu Türk azı Arnavut olmak üzere 1.379.000 Müslüman, 869.000 Bulgar, 128.000 Arnavut, 307.000 Rum ve 100.000 Sırp yaşıyordu (BAYUR, 1983: 164). Balkan Savaşlarından sonra Makedonya'da Osmanlı hakimiyetinin çekilmesiyle Türkler ekonomik, sosyal, dini, kültürel vs... her alanda baskılara maruz bırakılarak Türkiye'ye göç etmeye zorlanmışlardır. Aralıksız göçlere rağmen 1953 yılında Türklerin hala 203.938 kişi ile Makedonlardan sonra gelen ikinci büyük grup olarak bu topraklarda varlıklarını sürdürdüklerini görüyoruz.

1952 yılında Yugoslavya ile Türkiye arasında imzalanan "Serbest Göç Antlaşması" sekiz yıl içerisinde Makedonya'da Türklerin nüfusunu yarı yarıya azaltmıştır. Bu göçler sebebiyle 1961 yılından itibaren Makedonya'da Türkler üçüncü grup durumuna düşmüşlerdir. Makedonya Nüfusunun Etnik Dağılımı tablosu incelendiğinde 1961'den günümüze kadar bütün etnik grupların nüfusları arttığı hâlde-Arnavutlarda olduğu gibi yüksek doğurganlık oranlarına rağmen- Türklerin nüfuslarının gittikçe azaldığı görülmektedir. Kanaatimizce bu husus Makedonya'da Türk varlığını tehdit eden en önemli unsurdur. Manastır'ın durumu bu bakımdan çok çarpıcıdır: Asrımızın başında Manastır'da çok az gayrimüslim vardı. 1950'den önce göçler olmakla birlikte Türkler hâlâ şehir nüfusunda çoğunluğu oluşturuyorlardı. 1952'den sonra başlayan göçler sebebiyle bugün şehirde yaşayan Manastır'ın yerlisi Türk ailelerin sayısı 10'a varmaktadır. Yerli ailelerin Türkiye'ye göçmesinden sonra civar yerleşim merkezlerinden

Manastır'a gelenlerle birlikte 1996 yılı itibariyle şehirdeki Türk aile sayısı ancak 50 civarındadır.

Makedonya idarecileri sayımlarda Makedon nüfusu %65 gibi bir nispetle çoğunluk gösterir Türkleri, diğer Müslüman toplulukları ve Müslüman olmayan etnik grupları birer küçük azınlık gibi göstermek için ne mümkünse yapmaktadırlar. Bunların başında, Avrupalı gözlemcilerin de raporlarında da işaret edildiği gibi, Türk ve Arnavut olmak üzere çoğunluğunu Müslümanların teşkil ettiği 400.790 kişinin (Makedonya'da yaşayan insanların bağımsızlıktan sonra Yugoslavya vatandaşlığından Makedonya vatandaşlığına geçme mecburiyeti getirilmesi ve kasıtlı olarak Müslümanların işlemlerinin geciktirilmesi suretiyle) vatandaşlık evrakının yetersizliği bahanesiyle sayım dışı tutulması gelir. 1994 sayım sonuçlarını gösteren listede (Census'94, 1994: 2), büyük bir hassasiyetle hazırlanmış intibamı vermek için, 34 ayrı milliyete yer verilip 2 İsveçli, 8 İsviçreli ve 9 Hollandalıya kadar gösterilirken, sayıları 100.000 civarında olan Torbeş Türklerinin çok büyük bir çoğunluğu kendilerini Türk olarak deklare ettikleri hâlde zorla Makedon olarak kaydedilmişlerdir. Sayım sonuçlarını gösteren listede Bulgaristan vatandaşı Bulgarlara yer verilmiş, kendini Bulgar olarak gören Makedonya vatandaşları ise Makedon olarak kaydedilmiştir. Aynı listede kim oldukları belirsiz Müslümanlar ismiyle 15.315 kişilik bir grup yer almaktadır.

Makedonya Nüfusunun Etnik Dağılımı (1953-1994) (SARAÇ, 1995:287)

Milliyet	1953	1961	1971
Makedon	860.699	1.000.000	1.142.375
Arnavut	162.524	183.108	279.871
Türk	203.938	131.481	108.552
Çingene	20.462	20.606	24.505
Toplam	1.304.514	1.406.003	1.647.308

Milliyet	1981	1991	1994*
Makedon	1.279.323	1.314.283	1.378.687
Arnavut	377.208	427.313	478.967
Türk	86.591	97.416	81.615
Çingene	43.125	55.575	47.408
Toplam	1.909.136	2.033.964	2.075.196

* 1994 Resmi Sayım sonuçlarını gösterir bu rakamların hepsi Makedonya'da yaşayan sözkonusu etnik toplulukların mensuplarının sayılarına bu toplulukların yine Makedonya vatandaşı olarak Almanya, İsviçre gibi Makedonya dışında yaşayan mensuplarının sayısının ilave edilmesiyle elde edilmiştir.

Mesela Makedonya Resmi Sayım sonuçlarına göre 1994 yılında burada yaşayan Türklerin sayısı 77.252'dir. Değişik Avrupa ülkelerinde işçi olarak çalışan 4363 Makedonya vatandaşı Türk'ün bu rakama ilave edilmesi ile 81.615 sayısı temin edilmiştir.

Yukarıda verilen 1994 resmî sayım sonuçlarına Makedonlar hariç bu ülkede yaşayan bütün topluluklar itiraz etmektedir. Ağustos 1996'da Makedonya'daki incelemelerimiz esnasında görüştüğümüz bütün Makedon olmayan toplulukların temsilcileri bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Makedonların gerçek sayısının ancak bir milyon civarında olabileceğini bize söylemişlerdir. Mesela sayıları 8.467 olarak sunulan Ulahlar kendi nüfuslarının 30.000'in üzerinde olduğunu ifade etmişlerdir. Makedonya'daki sayıları sadece 77.252 olarak gösterilen Türkler gerçek sayılarının 170.000 - 200.000 civarında olduğunu söylemektedirler. Makedonya'da Türkler yüksek doğurganlık oranıyla genç bir nüfusa sahiptirler. Yine Makedonya İstatistik Kurumu'nun resmi sayım sonuçlarına göre Makedon nüfusunun % 49'u 30 yaşın altındaki gençlerden teşekkül ederken Türk nüfusta aynı yaş grubunda bu oran dokuz puan üstünlükle % 58'dir. Türkler Makedonya'nın her tarafında dağınık olarak yaşamaktadırlar. En yoğun olarak buldukları yerler Gostivar ve Üsküp gibi şehirleriyle Batı Makedonya bölgesidir.

Makedonların yeni kurulan bağımsız Makedonya Cumhuriyeti Devletini bir Makedon milli devleti olarak görüp bu ülkede yaşayan ve toplam sayıları Makedonların sayısına eşit olan diğer toplulukları küçük azınlıklar gibi görme temayülü anayasalarına da yansımıştır. 1991 yılına kadar Yugoslavya'ya bağlı olan Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nda "Makedonya, Makedonlar, Arnavutlar, Türkler ve diğer azınlıklardan teşekkül eder" denilmekte idi. Makedonya bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu madde "Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Arnavutlar, Türkler, Ulahlar, Çingeneler ve diğer milliyetlere vatandaş olarak tam eşitlik ve Makedon halkıyla sürekli birliktelik temin edilmiştir" şeklinde değiştirilmek suretiyle Müslüman topluluklardan Arnavutlar ve Türkler kuruculuktan çıkarılıp azınlık ve ikinci sınıf vatandaş statüsüne konulmuştur. Bu durum başta Türkler olmak üzere bütün Makedon olmayan unsurların tepkisini çekmektedir. Devlet kademeleri, bürokrasi, ordu ve polis teşkilatlarının neredeyse tamamı Makedonlardan oluşmaktadır. Helsinki Gözleme Komitesi'nin raporlarında da ifade

edildiği gibi mesela Debar'daki Adalet Bakanlığı birimlerinde çalışan 100 kişiden sadece bir tanesi Türk'tür (THREAT, 1996).

Siyasi Durum

Balkan Savaşlarından sonra Makedonya'nın Osmanlı hakimiyetinden çıkışından 1939 yılına kadar olan dönemde Türklerin siyasi amaçlı bir kuruluşları olmamıştır. Zafer ve Yardım gibi vakıf ve derneklerde yardımlaşma ve kültürel faaliyetler yürütülmüştür.

1938-39 yıllarında bir kısım Türk aydını Makedonya'da Türklerin haklarını korumak ve geliştirmek, Makedonya'da Türkleri daha fazla söz sahibi yapmak düşüncesiyle Yücel isminde tamamen gizli bir teşkilat kurmuşlardır. Hafız Şuayib (Rauf) Efendi, Ali Abdurrahman, Nazmi, Fettah Süleyman Başış, Mustafa Reşid gibi insanlar teşkilatın lider kadrosunu teşkil ederler. 1947 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren teşkilatın ileri gelenleri, bu yıl Yugoslavya yetkililerinin, Almanya ve İngiltere ile irtibatlı olarak sisteme karşı gelen terörist, silahlı ihtilalci oldukları iddiasıyla tutuklanmışlardır. Teşkilatın ve mensuplarının silahlı ve silahlı eylemlerle hiç bir alakaları olmadığı halde böyle suçlayabilmek için daha evvel belirli yerlere bırakılan silahlar mahkemelerde gösterilmiştir. Neticede dört kişi idam edilmiş, bazı insanlar da yıllarca hapse mahkum edilmişlerdir. Yücel teşkilatının üzerindeki sır perdesi hâlâ kalkmamıştır (ARDICI, 1991).

1948-90 yılları arasındaki komünizm dönemindeki mevcut şartlar içerisinde Türklerin teşkilatları yine yardımlaşma, folklor, kültür ve sanat dernekleri mahiyetinde olmuştur. Bunların başında Üsküp'te Yeni Yol ve Orhan Veli Kanık, Kalkandelen'de Yeni Hayat, Gostivar'da Güven ve Ohri'de Kardeşlik isimli kuruluşlar gelir. Söz konusu kuruluşların Türk gençlerini bir çatı altında toplamak ve onların milli benliklerini korumalarına yardım etmek gibi hizmetleri olmuştur.

1990 Mayıs'ında Türk Demokratik Birliği'nin kurulması çalışmaları başlamış ve TDB Avni Engüllü'nün kurucu başkanlığında 1 Temmuz 1990 tarihinde resmen kurulmuştur. Mukbil Beyzat TDB'nin bir yıl geçici başkanlığını yapmıştır. Bu dönemde TDB'nin ileri gelenleri bu iki ismin dışında Kamuran Tahir, Şükrü Mehmet, Sait Sait, Etrunç Tahir, Tülay Tahir, Hüseyin Yusuf, Vefki Hasan, Selim Abdullah, Alaattin

Tahir, Yusuf Hamza, Erdoğan Saraç ve Cemal Süleyman'dır. Haziran 1991'de yapılan kurultayda Avni Engüllü genel başkan, Erdoğan Saraç ise genel sekreter seçilmişlerdir. 1992 Haziranında yapılan TDB olağan üstü kurultayında birliğin bir siyasi partiye dönüşmesi kararlaştırılmış ve Erdoğan Saraç Türk Demokratik Partisi'nin genel başkanlığına seçilmiştir (ORAN, 1993: 136-137). Saraç hâlen Partinin genel başkanlığı görevini yürütmektedir. Kamuran Tahir, Mukbil Beyzat ve Güner İsmail gibi eski rejime angaje olmuş bazı Türk aydınları Vardar dergisi etrafında yer alan bazı aydınlarla birlikte TDP'nin sol-sosyalist bir çizgide siyaset yapmaması sebebi ile partiye muhalefet etmektedirler.

Makedonya'da mevcut siyasi partiler etnik yapıyı yansıtır. 120 sandalyeli Makedonya Parlamentosunda Makedonya Sosyal Demokrat Birliği (Eski Komünistler) 58 milletvekili ile birinci partidir ve 11 milletvekiline sahip Arnavutların bir kısmının temsilcisi Demokratik Refah Partisi ile kurdukları koalisyon hükümeti marifetiyle ülkeyi yönetmektedirler. Arnavutların bundan başka Parlamentoda biri radikal olmak üzere üç partisi daha vardır. Makedonya'da Türklerin yegane partisi ise Erdoğan Saraç'ın Genel Başkanı olduğu Türk Demokratik Partisi'dir. TDP, Makedonya'da etnik özellikler yerine sadece din birliğini esas alarak bütün Müslümanları bünyesinde toplamayı hedefleyen Kenan Mazlami'nin Genel Başkanı olduğu Demokratik Eylem Hak Yol Partisi ile anlaşarak Parlamento'ya bir milletvekili sokabilmiştir. Makedonya'da Çingeneleri temsil eden Çingenelerin Birliği Partisi'nin iki milletvekili bulunmaktadır. Arnavutların ise Parlamento'da dört partiden toplam 20 milletvekili vardır.

Bütün devlet kademelerinde olduğu gibi, Makedonlar, Parlamento'da da nüfuslarının çok üstünde bir nispette (%85) çoğunluğu ellerinde tutmaktadırlar. Makedonya'da seçim sistemi azınlıkların temsilini mümkün merite zorlaştırarak Makedonların Parlamento'ya hakim olmaları düşünülerek hazırlanmıştır. Türklerin yoğun olarak buldukları bazı yerler iki ayrı seçim bölgesine taksim edilerek Türk oylarının dağılması sağlanmaktadır. Ayrıca seçim bölgelerinde nüfus eşitsizliği vardır. Türklerin yoğun olarak bulunduğu Batı Makedonya'nın bazı seçim çevrelerinde bir milletvekili çıkarmak için 17.000 oy almak

gerekirken, Türk nüfusunun çok dağınık ve düşük olduğu Batı Makedonya'daki bazı seçim çevrelerinde 3.500 oy ile bir milletvekili seçilebilmektedir. Makedonya'da yaşayan bütün azınlıklar mevcut sistemin yerine bütün Makedonya'nın bir seçim bölgesi kabul edilerek, yerel seçimlerde encümen azalarının seçilmesinde olduğu gibi, nüfusları nispetinde kendilerine temsil hakkı verecek bir sistemi arzu etmektedirler.

Makedonya'da Türklerin, Arnavutların ve diğer Müslüman toplulukların dinî, siyasi ve ekonomik problemlerinin çözülmesi için, kendi aralarında bir birlik ve dayanışma içerisinde bulunmaları gerekmektedir.

Eğitim

Makedonya'da sekiz yıllık ilk öğretim mecburidir. Makedonya Anayasası'nın 8. maddesi uyarınca Türklerin de diğer azınlıklar gibi kendi ana dillerinde ilk, orta ve lise eğitimlerini yapma hakları vardır. Batı Makedonya olarak tavsif ettiğimiz Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Ohri, Struga ve Debre'de yaşayan Türk çocukları bu haklarını nispeten kullanırlarken, Manastır, Pirlepe, İştıp, Ustrumca ve Kanatlar gibi Doğu Makedonya'daki yerlerde sadece şehir merkezlerindeki bazı yerlerdeki ilk okullarda dördüncü sınıfa kadar Türkçe eğitim alabilmektedirler. Köylerde ve üst sınıflarda ise - Radoviç hariç- Türkçe eğitim verilmemektedir. Makedonya'da Türkçe eğitim yapan yedi ilköğretim okulu vardır. Ayrıca iki klasik ve üç mesleki lisede Türkçe eğitim veren sınıflar mevcuttur. 1994-95 öğretim yılında Makedonya'da Türkçe eğitim gören 5.340 Türk ilköğretim ve 350 lise talebesi vardır. Mevcut ilköğretim kurumlarındaki Türk öğretmenlerin sayısı ise 264'tür (HOCA, 1995:238).

Jupa'daki Türklerin Anayasa'nın sekizinci maddesi uyarınca çocuklarını Türkçe eğitmek istemelerine bu insanların kendi aralarında Türkçe konuşmadıkları gerekçesiyle Makedonya Hükümeti izin vermemektedir. Debre şehrinde Merkez Jupa bölgesinde yaşayan Türkler kendi çocuklarına Türkçe eğitim verecek resmî bir okul açılması için Makedonya Eğitim Bakanlığı'na müracaat ederler. Talebelerinin reddedilmesi üzerine Türk Demokratik Partisi mensuplarının yardımı ve kendi imkanlarıyla 1 Ekim 1991 tarihinde Türkçe eğitim veren iki tane gayriresmî

özel okul açarlar. Tecrübeli öğretmenleriyle Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği ders programlarını takip ederler. 1994 yılına kadar bu iki okulun talebe sayısı 250ye ulaşır (THREAT: 55).

Evvvela ailelere çocuklarını bu okula gönderirlerse işlerini kaybedebilecekleri şeklinde tehditler yağdırılır. Çocuklarını bu okula gönderen velilerin sosyal yardımları kesilir. Jupa ahalisi kendilerinin Türk olduklarını beyan etmektedirler. Eğitim Bakanlığı ise bu insanların gerçekte Türk olmadıklarını, kandırılmış Makedon Müslüman'ı olduklarını beyan ederek bu iki okulun kapatılması talimatını verir. 8 Haziran 1995 tarihinde silahlarıyla okula gelerek öğrencileri dışarı çıkararak 250 polis iki saat içerisinde içindekilerle birlikte okul binasını yıkarlar. Makedonya Hükümeti değil bu insanların kendi istedikleri dilde çocuklarını eğitime hakkını sağlamayı, onların kendi imkanlarıyla açtıkları özel okullara bile tahammül gösterememekte, eşyalarıyla birlikte yıkmaktadır (THREAT: 54-55).

Türkçe sınıf istekleri devlet tarafından reddedilen ve özel okul açmalarına da izin verilmeyen Jupalılardan 171 öğrencinin velisi 60 kişi 2 Eylül 1996 tarihinde açlık grevine gittiler. Makedon yetkililer problemi çözmek için çareler aramak yerine hiç taviz vermeyeceklerini beyan ederek, bölgeyi polis kordonuna aldılar. Medya mensuplarının bölgeye girişlerini yasakladılar. Veliler ise isteklerini kabul ettirmeden açlık grevini bırakmayacaklarını söyleyerek direnişlerini sürdürdüler. Türk Demokratik Partisi Genel Başkan Erdoğan Saraç söz konusu olaylarla ilgili yaptığı açıklamada "Makedonya, 20 bin civarında olan Türkçe öğrenim isteyen bu insanları zorla Makedon kabul ederek ayakta kalacaksa, onları devlete bağışlayabiliriz" dedi (Zaman, 1996: 1). Nihayet Türk Demokratik Partisi'nin 19 Ekim 1996 tarihinde Ohri'de yapmış olduğu 3. Kurultayındaki yoğun taleplerle 47. gününde açlık grevi durdurabildi. Şimdilik öğrenciler Türkçe okullarına kavuşamadılar fakat Kocacık köyündeki Türkçe eğitim veren Necati Zekeriya merkez ilkokulunda Türkçe eğitim alabilecekler. Aynı şekilde yıllardır Makedonca eğitimi reddederek gayriresmî özel okullarda Türkçe eğitim alan diğer talebeler de seviye tespit imtihanlarıyla Türkçe eğitim veren normal okullarda hak ettikleri sınıflara yerleştirilecekler (Birlik, 1996: 2). Öte yandan Ustrumca'da 1996/97 öğretim yılını Türkçe okumak isteyen

120 yeni talebeden 70'inin talebi Çingene oldukları gerekçesiyle geri çevrildi (Zaman, 1996:1).

Hadiseler göstermektedir ki Makedonya'da Türk varlığı Makedon hükümetinin takdim ettiği gibi sadece 70-80 bin Türk'ün varlığından ibaret değildir. Makedon hükümetinin en katı tavrına rağmen Torbeş Türkleri, Çingeneler ve Arnavutların bir kısmı hâlâ kendilerini Türk kültürünün içinde görmektedirler.

Makedon yönetim bilhassa Doğu Makedonya'da Türklere karşı eğitim alanında olduğu gibi kültür, din, ekonomi vs... her alanda bir yıldırma ve asimilasyon politikası takip etmektedir. Bu politikanın bir neticesi olarak buralarda namusu ve onuru ile yaşayabilmekten umudunu kesen insanların baba ocaklarından göç etmek zorunda bırakılmaları sebebiyle söz konusu coğrafya Türklere neredeyse "temizlenmiştir". Öte yandan Batı Makedonya'da yaşayan Türkler ise kendilerinden birkaç misli nüfusa sahip Arnavutlar arasında erime tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Makedonya'daki ilk ve orta dereceli okullardaki tarih kitaplarında Osmanlı ve Türk aleyhtarı metinler okutulmaktadır. Makedonya radyolarında ve televizyonlarında sürekli olarak Osmanlı ve Türk aleyhtarları programlar gösterilmesinden Makedonya Türkleri rencide olmaktadır.

Makedonya Türklerinin yüksek öğrenimde de problemleri vardır. Makedonya üniversitelerine alınacak öğrencilerin toplamının %90 Makedon, geriye kalan %10'unun ise diğer bütün azınlıklara verilmesi usulü getirilmiştir. Bu şartlarda Türklerin Makedonya üniversitelerine girebilmeleri imkansız derecesinde zordur. Üsküp üniversitesine kayıtlı öğrencilerin milliyetlerine göre tasnifini gösterir aşağıdaki tablo üniversitelerde Makedon yer verildiğini, Arnavutların ve Türklerin ise üniversitelerde toplam nüfusa nispetleri miktarında yer alamadıklarını açık bir şekilde göstermektedir.

Üsküp Üniversitesinde Son Üç Yıldaki Kayıtlı Öğrencilerin Milliyetlerine Göre Tasnifi

Öğr. Yılı	Makedon	Arnavut	Türk
1993/94	3.534 (%89)	237 (%6)	44 (%1)
1994/95	4.665 (%88.3)	340 (%6.5)	65(%1.2)
1995/96	4.106 (%85.9)	379 (%7.9)	59(%1.2)

(HAMZA, 1996: 15)

Makedonya'daki üniversitelerde Türk ve Müslüman talebelere nüfusları nispetinde yer verilmediği için Arnavutlar Kalkandelen'den ayrı bir üniversite açtılar. Üniversite yönetiminde yer alan bazı öğretim üyelerinde Makedonya'da Türklerin varlığını inkar edebilecek boyutta aşırı bir Arnavut milliyetçiliği görülmektedir. Bu sözde üniversitenin rektörü bir konuşmasında "Makedonya'da Türk yok, Türkçe konuşan Arnavutlar var" diyebilmiştir. Makedonya tarafından tanınmayan bu üniversitede eğitim ve öğretim gayriresmî olarak yapılmaktadır. Muhtemelen Arnavutların bu şekilde kendi üniversitelerini kurmalarına bir tedbir olarak, Hükümet kararı ile 1996/97 öğretim yılında resmî nüfusta verilen oran nispetinde bir öğrenci kitlesi üniversiteye kabul edilmiştir.

Üsküp Üniversitesinde Türk dili ve edebiyatı kürsüsü vardır. Ayrıca Pedagoji Akademisinde Türk ilkokullarında Türkçe dersleri verecek öğretmenler yetiştirilmektedir.

Kültür

Makedonya coğrafyasında ilk çıkan Türkçe gazete Uhuvvet'tir. Bunu 1920 yılında çıkan Sosyalist Fecri, Rehber, 1925 yılında çıkan Birlik, Hak Yol, Mücadele ve Yeni Vakit, 1927-29 yılları arasında çıkan Sada-yı Millet ve Işık, 1937 yılında Doğru Yol takip etmiştir. Bu gazetelerin tamamı Üsküp'te yayınlanmıştır.

1996 yılı itibarıyla Makedonya'da çıkmakta olan Türkçe gazete ve dergiler şunlardır: Birlik, Sesler, Sevinç, Tomurcuk, Hilal, Makedonya Zaman, Vardar. Bunlardan Birlik, Sesler, Sevinç ve Tomurcuk Üsküp'te çıkmakta ve Makedonya devleti tarafından finanse edilmektedir. Birlik 23 Aralık 1944 tarihinden beri çıkmaktadır. Makedonya'da çıkan en uzun ömürlü ve en itibarlı Türkçe gazetedir. Haftada üç gün ve 16 sahife olarak yayınlanmaktadır. Gazete haber ağırlıklıdır. Tamamen Türkçe olarak çıkan gazetenin tirajı 800-2.000 arasındadır. Son yıllarda gazeteye Türkiye ile ilgili haberlerin yer aldığı bir Türkiye sahifesi konmuştur. Sesler 1965 yılından itibaren aylık toplum ve sanat dergisi olarak yayınlanmaktadır. Ağırlıklı olarak Makedonya Türkü şair, yazar ve sanatçıların yanı sıra Türkiye'den ve diğer ülkelerden yazar ve sanatçıların eserlerine de derginin sahifeleri arasında yer verilmektedir. 126 sahife olarak çıkan dergi 750 civarında

basılmaktadır. Sevinç 1951 yılından beri çıkmaktadır. 11-15 yaş arası çocuklara hitap eden aylık çocuk dergisidir. Tamamı Türkçe olan dergi 36 sahifedir. Tomurcuk 1957 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Sevinç'in paralelinde olarak 7-10 yaş arası çocuklara hitaben çıkmaktadır.

Hilal gazetesi yanı sıra kısıca Meşihat olarak bilinen Makedonya İslam Birliği'nin yayın organı olarak 1985 yılından beri Üsküp'te çıkmaktadır. Aylık "İslami kültür ve haberler gazetesidir". Arnavutça, Türkçe ve Makedonca yayınlanmaktadır. 16 sahife olan gazetenin Arnavutça nüshası müstakil, Türkçe ve Makedonca nüshaları ise sekizer sahife olarak birlikte çıkmaktadır. Gazetede Makedonya'daki Müslümanlar ve Meşihat ile ilgili haber, yazı ve araştırmalara yer verilmektedir. tirajı 2.000 civarındadır. Makedonya Zaman, Türkiye'de günlük çıkmakta olan Zaman Gazetesi'nin Makedonya nüshasıdır. Üsküp'te Mart 1994'te çıkmaya başlamıştır. Başlangıçta aylık idi. Bir müddetten beri 15 günlük olarak yayınlanmaktadır. Gazete 16 sahifedir. Makedonya ve balkanlardaki Türkler ve Müslümanlarla ilgili haber ve yorumların yanı sıra Türkiye ile ilgili gelişmelere ve dinî bilgiler ve değerlendirmelere yer verir. Tirajın 2.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Vardar dergisi 1994 yılından beri "bağımsız aylık siyasi dergi" olarak çıkmaktadır. Makedonya'daki Türklerin tarihleri, kültürleri ile aktüel gelişmelere ve araştırmalara yer veren derginin tirajının 1.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Makedonya'da Türklerin hemen her zaman toplumun her kesimine hitap eden dergileri ve gazeteleri olmuştur. Yukarıda gördüğümüz trajları 750 ile 3.000 arasında değişen Türkçe gazete ve dergilerin toplam iki milyon nüfusa sahip Makedonya'da 170.000 ile 200.000 arasında bir nüfusa sahip Türkler tarafından düzenli olarak çıkartıldığı ve Makedonya'da en çok satılan gazetenin (Nova Makedonia) tirajının 20.000 ile 25.000 arasında olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Süreli yayınlarında arı ve duru Türkiye Türkçesi ile şiirler ve yazılar yayınlanmıştır. Necati Zekeriyeye, Enver Tuzcu, Hüseyin Süleyman, Fahri Kaya, Şükrü Ramı, İlhami Emin, Mustafa Karahasan, Avni Engüllü, Suat Engüllü, Nusret Dişo Ülkü, Sabit Yusuf ve Recep Bulgariç Makedonya'daki Türkçe yayın organlarında imzalarına

sık sık rastladığımız Türk gazeteci, şair ve yazarlardır.

Makedonya Devlet Radyosunda hergün beş saat Türkçe yayın yapılmaktadır. Ayrıca Türkçe yayın yapan bir kaç tane mahalli özel radyo vardır. Makedonya Devlet Televizyonunda da belirli saatlerde Türkçe yayın yapılmaktadır. Bunların yanı sıra Makedonya'daki Türk ve Torbeş evlerinde ve kahvehanelerinden çanak antenlerle yaygın bir şekilde Türkiye'de TV programları seyredilmektedir. Türklerin, Torbeşlerin, Arnavut, Boşnak ve Çingenelerin yeni nesilleri arasında Türkiye Türkçesinin benimsenmesi ve yayılması bakımından sözkonusu Türkçe TV programları önemli bir fonksiyon icra etmektedirler.

Makedonya'daki Türklerin Avni Engüllü'nün başkanlığını yaptığı merkezi Üsküp'te olan Makedonya Türkleri Kültür Merkezi ve başkanlığını Prof. Dr. Hamdi Hasan'ın yaptığı merkezi Gostivar'da olan Türk Aydınlar Cemiyeti isimli kültürel kuruluşları vardır. Bunların dışında sayıları 10'u bulan amatör kültür ve sanat dernekleri vardır. Makedonya'da Halklar tiyatrosunda Türk oyunları da sergilenmektedir.

Müslümanların Dinî Teşkilatı

Makedonya'nın Osmanlı hakimiyetinden çıktığı Balkan Savaşlarından I. Dünya Savaşının sonuna kadar olan süre bir geçiş ve karmaşa dönemidir. Bu dönemde Makedonya coğrafyasında yaşayan Müslümanların dini teşkilatları ve yönetimleri konusundaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Sırp — Hırvat ve Sloven Krallığı'nın ilk yıllarında her bölgedeki Müslüman topluluk farklı kanun ve esaslarla dini teşkilatlarını sürdürmüşlerdir. Nihayet 31 Ocak 1930 tarihinde Müslümanlar hakkında çıkan bir kanun ve bu çerçevede aynı yıl 9 Temmuz'da hazırlanan Müslümanlar anayasası ve 4 Haziran'da çıkan Reis-ül Ulema'nın, Ulema Meclis üyelerinin ve müftülerin seçimine dair olan kanun ile Yugoslavya'daki Müslümanların dinî teşkilatları kurulmuş oldu. Böylece Müslüman cemaatler Reis-ül Ulemalık şemsiyesi altında toplanmış oldu. Reis-ül Ulemalığın Üsküp ve Saraybosna'da olmak üzere daha alt seviyede ulema meclisinden müftülüklere kadar ikili bir idare kurulmuştu. 1936'da yeni bir kanun ve statü ile kısmi değişiklikler oldu ise de Reis-ül Ulemalığın merkezinin Saraybosna'ya taşınması dışında

bu düalist yapının esasında bir değişme olmadı. Bu esaslar dahilinde II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Yugoslavya'da Müslümanlar teşkilatlarını yürüttüler (POPOVIĆ, 1995: 222-247).

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki Yugoslavya Müslümanlarının dini teşkilatı eskisine nazaran bir hayli yetkileri budanmış bir haldeki 1947 tüzüğü ile belirlenmiştir. Bu tüzükteki bazı hususlar daha sonraki yıllarda kısmi değişikliklere uğramış ise de ana yapı Yugoslavya'nın dağılımına kadar değişmemiştir (POPOVIĆ: 249). Bu dönemde Yugoslavya'nın altı cumhuriyetinden biri olan Makedonya Federal Cumhuriyeti'nin Müslümanları Yugoslavya Reis-ül Ulemalığına bağlı Makedonya İslam Birlięi (yaygın ismi ile Meşihat) tarafından idare ediliyordu. Bir vakıf statüsünde olan Meşihat'ın merkezi Üsküp'tedir. 1991 yılında Makedonya bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Meşihat'ın Yugoslavya Reis-ül Ulemalığına bağlılığı kalmadı. Bağımsız devletin bağımsız dinî teşkilatı oldu.

Meşihat'ın özerk bir yapısı vardır ve kendi hazırladığı çalışma esaslarını gösterir tüzük ile faaliyetlerini yürütür. Aralık 1994'te kabul edilen ve hâlen yürürlükte olan Makedonya İslam Birliği Anayasası'nın sekizinci maddesi Meşihat'ın gaye ve vazifelerim cami, mescid, mekteb ve İslam merkezlerinin kurulması ve bakımı, İslam eğitim, bilim ve kültür kurumlarının kurulması ve faaliyetlerinin yürütülmesi, İslam Birliği mülkünün idaresi, gelir getirici ekonomik faaliyetlerde bulunmak ve bu maksatlarla Dünyadaki İslam örgüt ve devletleriyle işbirliği yapmak olarak tarif eder. İslam Birliği'nin organları Müftülükler, Mali Yasama Meclisi, Meclis-i Şura ve İslam Birliği Başkanlığıdır. Makedonya'da 13 adet müftülük vardır. Yasama Mali Meclisi 13 üyeden ve İslam Birliği'nin en yüksek dinî organı olan Meclis-i Şura ise 35 kişiden teşekkül eder (Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Anayasası, 1996: 47). Meşihat teşkilatında bütün Makedonya'daki müftüler, imamlar ve Üsküp'teki merkezde bulunan memurlar dahil 500 kadar kişi çalışmaktadır. Meşihat gelirin Müslüman cemaatten sağlar. Durumu müsait olan her Müslüman her yıl bu kuruma bir nevi üyelik aidatı öder. Ayrıca İslami vakıfların gelirleri, fitte, zekat ve bağışlar Meşihat'ın gelir kaynaklarını teşkil eder.

1980-1991 yılları arasında Meşihatın başında Yakub Selimoski bulunuyordu. Selimoski 1991 yılında Yugoslavya Risayeti Başkanlığına seçilince Arnavut asıllı Süleyman Recebi Meşihat'ın başkanı oldu. Recebi döneminde (1992) Meşihat tarafından düzenlenen bir sempozyumda Makedonya'daki Müslüman dayanışmasına yakışmayacak bir şekilde Türk ve Osmanlı aleyhtarı ifadeler kullanıldı. Bu sempozyumda yapılan konuşmalar ve sunulan tebliğler söz konusu ifadeler muhafaza edilerek bir kitap halinde Meşihat tarafından bastırıldı. Ayrıca mevcut Meşihat yönetiminde Türklere, Boşnaklara ve Çingenelelere yeterince yer verilmemesi de tepki çekmektedir.

Eski Yugoslavya Reis-ül Uleması Yakup Selimoski de Yugoslavya dağıldığı hâlde kendi başkanlığını devam ettirme gayretindedir. Bunun için Meşihat başkanı Recebi'nin küstürdüğü ve Meşihat çevresinden uzaklaştırdığı bazı kişilerle "Makedonya Müslüman Dini Birliği" adı altında ayrı bir teşkilat kurma teşebbüsü içerisinde. Selimovski Arnavut asıllı olmadığından dolayı ve Makedonya'da bugünkü şartlarda Arnavut asıllı olmayan birinin Meşihat Başkanlığının Müslümanların büyük çoğunluğunu teşkil eden Arnavut asıllı Şerif Deari'yi bu kuruluşun başkanlığına getirmiştir. Selimoski genel sekreteridir ancak kuruluşu fiilen kendisi idare etmektedir. Makedonya hükümeti bunların müracaatını kabul etmiştir. Söz konusu teşebbüsün Makedonya Hükümeti tarafından tanınması veya reddedilmesi için gerekli prosedürün ikinci safhası olan bu müracaatın tasdik veya reddedilmesi hususunda bir gelişme yoktur. Makedonya Hükümeti bir nevi bekle gör politikası takip etmektedir. Ancak bu statü Selimoski ekibinin faaliyetlerini sürdürebilmelerine yetmiştir.

Makedonya Oımhurbaşkanı Şubat 1996'daki Ramazan Bayramı'nda her iki kuruluşun başkanının Ramazan Bayramı'nı tebrik ederken, sözkonusu ihtilaflardan dolayı gösterilen tepkiler sebebiyle Nisan 1996'da Kurban Bayramı mesajında ikisinin de ismini zikretmeyerek sadece Müslümanların Bayramını kutlamıştır. Bu kavgalar sebebiyle Makedonya'da Müslüman cemaat, camiler ve müftülükler bölünmüş, taraflar var güçleriyle birbirlerini en ağır ifadelerle suçlamışlardır. Nihayet Müslümanlar arasında bölünmenin bir an evvel giderilerek birlik ve beraberliğinin

sağlanması gayesiyle yapılan bazı teşebbüslerle, Selimoski hareketinin çekirdeğini teşkil eden Kalkandelenlilerin yeniden Meşihat'ın yanında yer alması sağlanarak, problemlerin Meşihat bünyesinde çözümlenmesi açısından önemli bir mesafe kaydedilmiştir.

Eski Yugoslavya'da II. Dünya Savaşı sonrasında yeni rejimin dine karşı takındığı olumsuz tavırdan dolayı mevcut tarikatlar 1945 yılından sonra süratle ortadan kaybolmaya başlamışlardı. 1952 yılında Bosna Hersek'teki bütün tekkeler kapatılmış ve bütün tarikatlar yasaklanmıştı. Kosova ve Makedonya'dakiler ise varlıklarını yan gizli olarak devam ettirmişler fakat birlikte 1970'lerden itibaren hem Yugoslavya'da hem de onun bir cumhuriyet olan Makedonya'da tekkeler ve tarikatların yeniden serbestçe faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. 1974 yılında Yugoslavya'daki bütün tarikatları bir birlik hâlinde tutmak için SIDRA isimindeki dernek kuruldu (POPOVIÇ: 249).

1980'li yıllarda Makedonya'daki tekkeleri ve tarikatları disipline ederek bir birlik halinde Meşihat bünyesinde tutmak için Makedonya Tarikatlar Birliği Meşihat kuruldu. Bu kuruluşun kendi çalışma esaslarını ve temel prensiplerini gösterir bir tüzüğü vardır. 1993 yılında bu birliğin dışında kalan bazı tekkeler de -tamamına yakını Çingene- ayrı bir Tarikatlar Birliği kurdular. Makedonya'daki Bektaşiler ise merkezi Kalkandelen (Tetovo) olmak üzere Makedonya Bektaşi İslam Birliği'ni kurdular. Bu birlik, merkezi Tiran'da bulunan Dünya Bektaşi İslam Birliği'ne bağlıdır.

Üsküp'te 1983 yılında açılan ve Türkiye'deki İmam-Hatip liseleri ders programlarını takip eden Üsküp İsa Bey Medresesi eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu medrese ve Üsküp'te İsa Bey Kütüphanesi Meşihata bağlıdır. Ayrıca Üsküp'te bir İlahiyat Fakültesi açılması çalışmaları vardır. Yukarıda kendisinden geniş olarak bahsettiğimiz Hilal dergisi Meşihat'ın yayın organıdır. 1991 yılında "El Hilal" yardımlaşma teşkilatı kuruldu. Gelirleri bağış ve yardımlarla sağlanan teşkilatı Meşihat içerisinde bir nevi "Kızılay" fonksiyonunu icra etmektedir. Bosna Hersek'teki son savaş esnasında oradan Makedonya'ya sığınan Boşnak mültecilerin bütün ihtiyaçları bu teşkilat tarafından sağlanmıştır.

Türk Vakıf Eserleri

Makedonya'da ilk vakıflar Osmanlı Sultanları, vezirleri, valileri, sancak beyleri, kadı ve gezileri tarafından kurulmuştur. Kayıtlarda ismi geçen ilk vakıf eserleri II. Murat döneminde (1421-1451) yapılan Üsküp'teki Hacı Kasım Vakıfları Makedonya'daki en önemli vakıflar arasında Üsküp'teki II. Sultan Murat (1436), İshak Bey (1438), İsa Bey (1475) ve Manastır'da İsa Çelebi (1508), Haydar Kadı (1560) adlı vakıf külliyesi sayılabilir. Osmanlılar döneminde Makedonya'da kurulan vakıfların tamamına yakın bir kısmı külliye hâlinindedir. Böylece cami, mescid, mektep, medrese, kütüphane, imaret ve zaviye gibi gideri olan eserlerin masrafları han, hamam, bedesten, kervansaray, değirmen ve dükkan gibi geliri olan eserlerin gelirleri ile karşılanması düşünülmüştür (İBRAHİMGİL).

Mehmet İbrahimgil'in incelemelerine göre Makedonya'da beş asırlık Osmanlı varlığı döneminde toplam 1276 vakıf eser inşa edilmiş olup, bu eserlerin 818'i dini, 151'i eğitim, 120'si ticaret, 16'sı askeri e geriye kalan 133 tanesi de köprü, çeşme, hamam ve imaret gibi eserleri kapsamaktadır. Dini yapılardan 613'ü cami, 92'si mescit, 30'u tekke ve 40'ı türbedir. Eğitim amaçlı yapıların 6'sı medrese, 86'sı okul, 41'i zaviye, 2'si hankah ve 5'i kütüphanedir. Askeri amaçlı yapılardan 4'ü kale, 12'si kuledir. Sosyal amaçlı yapılardan ise 103'ü çeşme, 30'u köprü ve su kemeridir. 100'e yakını harabe şeklinde olmak üzere günümüze kadar kısmen veya tamamen ayakta kalabilen vakıf eserlerinin sayısının sadece 287 olduğu tahmin edilmektedir (İBRAHİMGİL).

Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı hakimiyeti çıkan Makedonya'da vakıf malları ve binalarının yönetimi oradaki Müslümanların dini teşkilatına devredilmişti. 1948 yılında Makedonya'daki komünist yönetim camilerin dışındaki vakıf mallarını kamulaştırdı. 1951'de ise bazı camiler de dahil olmak üzere bütün vakıf mallarına el koydu. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Her ne kadar 1991'de bağımsızlık ilanına müteakip kabul edilen yeni Anayasa'da bütün dini vakıfların esas sahiplerine iadesi öngörülmüş ise de, kiliseye ait vakıf malları geri verilmeye başlanmış islam vakıf malları ise eski statülerinde bırakılmıştır.

Makedonya'da Osmanlı hakimiyetinin son yılı olan 1912'de ayakta duran Türk eserlerinin sayısı 1276'dır. Günümüzde mevcut eserlerin sayısı ise 1912'den sonra inşa edilenler de dahil olmak üzere 468'dir. Makedonya'da Meşihat'a bağlı dinî yapıların sayısı ise 400 civarındadır. Makedonya'da Osmanlı döneminden bu yana ayakta kalabilen eserlerin sayısı 250-300 civarındadır. Büyük bir kısmı Manastır, Ohri ve Usküp'te bulunan bu eserlerden 180 tanesi anıtsal yapı özelliği taşımaktadır. Bunlardan 8'i türbe, 5'i tekke ve 32'si cami olmak üzere 45 tanesi tarihi eser statüsüne alınmıştır ve bu eserler üzerinde her türlü tasarrufta bulunma yetkisi Makedonya Eski Eserle ve Anıtlar Kurumu'na aittir. Bu 45 eserden 6 tanesi bugün mevcut değildir. 18 tanesi restore edilmiştir, 21 tanesi de acilen restorasyona muhtaç bir halde beklemektedir. Restorasyona muhtaç bu eserlerin başlıcaları şunlardır: Usküp'te Dükkançık (Muslihüddin Abdül-gani) Cami, İshak Bey (Alaca) Camii, Arasta Camii, Manastır'da Hacı Mahmut Bey Camii, Haydar Kadı Camii, Koca Kadı Camii, Kadın Ana Camii, Debboy Hamamı, Ohri'de Fatih İmarek Camii, Hacı Hamza Camii, Ustrumca'da Orta Camii, Pirlpepe'de Çarşı Camii vs.

Tarihi eser statüsüne alınmayan 135 Türk eseri ise bilhassa Üsküp, Manastır, İstip, Kalkandelen, Ohri ve Pirlpepe gibi şehir merkezlerinde yer almaktadır ve yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Her yeni yönetimle değiştirilen imar planlarıyla şehir merkezlerindeki Türk eserlerinin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Yukarıda anıtsal yapı özelliği taşıdığını ifade ettiğimiz 180 eserden 2'si kule, 10'u türbe, 5'i tekke ve 72'si cami olmak üzere 89'unun sadece isimlerinden bahsedilmektedir, haklarında tarihi ve teknik bilgi yoktur.

Makedonya'nın Osmanlı hakimiyetinden çıkışından bugüne kadar gerek Yugoslavya Krallığı ve Federal Cumhuriyeti, gerekse Makedonya Cumhuriyeti dönemlerinde Türk eserlerine karşı bilinçli bir yok etme politikası güdülmektedir. Evliya Çelebi Usküp'te 120 cami ve mescit, 70 mektep, 20 tekke, çok sayıda medrese ve 7 misafirhaneden söz etmektedir. Salih Asım'ın 1351/1932 tarihli "Üsküp Tarihi" isimli eserinde ise Usküp'te 51 camiden bahsedilmektedir (ASM, 1932: 9). Sadece Usküp'te 1918-1990 yılları arasında değişik nedenlerle yıkılan eserlerin sayısı

18'dir. Bugün Usküp'te 16 tanesi ayakta ve faal, 5 tanesi de kısmen ayakta olmak üzere toplam 21 eser kalmıştır. Osmanlı eserlerinin en iyi korunduğu yer diyebileceğimiz Üsküp'teki durum budur.

Osmanlı Türkleri tarafından kurulmuş bulunan Manastır'da Evliya Çelebi 70 cami ve mescidin mevcudiyetini bildirmektedir. Manastır'da 1945 yılı itibarıyla ayakta camilerin sayısı 30'dur. Bugün bunlardan ancak 10 tanesi kalmıştır ve sadece bir tanesinde ibadet yapılmaktadır. Diğerlerinin bir tanesi resim galerisi, bir tanesi bir içki fabrikasının deposu, bir tanesi marangoz atölyesi olarak kullanılmakta olup, kalan büyük çoğunluğu yarı yıkık bir durumda kendi hâline terk edilmiştir. Makedonya'nın bu en büyük iki şehrindeki camilerin durumu Makedonya'nın diğer yerleşim merkezlerindeki Türk eserlerine karşı yapılan tahribatın boyutları hakkında bir fikir verebilir.

Manastır örneğinde görüldüğü üzere, Makedonya'da Osmanlılardan kalma eserlerin bir kısmı yasaklamalar ve bakımsızlık sebebiyle yapılaş maksatlarının dışında işlerde kullanılmaktadır. Bunlara ilaveten son yıllarda ayakta kalmış bir kısım Türk eserleri ise Makedon eseri imiş gibi takdim edilmektedir. Ohri'deki Türk evleri Makedon evleri olarak tanıtılmaktadır. Üsküp'teki Fatih Köprüsü (Taş Köprü)'nün Romalılar tarafından yapıldığını iddia etmektedirler. Manastır ve Pirlpepe'deki saat kulelerinin Türk vakıf eserleri Kalkandelen, Gostivar ve Ohri Çarşı camileri örneklerinde olduğu gibi sistemli bir şekilde ortadan kaldırılmaktadır.

Sonuç

Makedonya'daki Türklerin varlığını tehdit eden birinci problem Türkiye'ye göçlerdir. Her halükârda Makedonya Türklerinin Türkiye'ye göç etmeleri, problemlerin Makedonya içerisinde çözülmesi suretiyle önlenmelidir. Bunun için belki Makedonya'da yaşamak isteyen fakat burada istikbalini yeterince güvenlikte göremediği için göç etmeyi düşünen Türk asıllılara orda kalmalarını temin için çifte vatandaşlık imkanı sağlanmalıdır. Makedonya Türklerinin varlığını tehdit eden ikinci problem ise Türklerin din birliği saikiyle Makedonlara karşı yaklaştıkları ve kendilerinden birkaç misli fazla nüfusa sahip olan Arnavutlar arasında erime tehlikesidir. Esasen bu problem de Türkiye'ye göçlerin bir neticesidir. Bu makalenin nüfus ile ilgili kısmında 1953'lere kadar Make-

donya'da Türklerin Arnavutlardan daha fazla sayıda bir nüfusa sahip olduklarını gördük.

Makedonya'da Türklerin kendilerini göç etmek zorunda hissetmemeleri ve sayıca kendilerinden çok fazla olan Arnavutların arasında kalıp Arnavutlaşmamaları için, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde Türk kültür merkezleri açılmalı, yasa ile sekiz yıllık ilkokullarda ve liselerde Türkçe eğitim ve öğretim imkanları geliştirilmeli, Türk öğrencilere nüfuslar nispetinde Makedon üniversitelerinde yer verilmesi temin edilmeli, Türkiye'de öğrenim gören Makedonya vatandaşı Türk öğrencilerin aldıkları diplomaların Makedonya otoriteleri tarafından denklik işlemlerinin yapılarak kabul edilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye'deki bazı okullar ile Makedonya'daki Türk okulları kardeş okul yapılarak buralara Türkçe ders ve yardımcı kitapları gönderilmelidir. Makedonya'da Türk kültür ve sanatı ile ilgili panel, sempozyum ve sergiler düzenlenmeli, bu tür faaliyetlerde bulunacak kuruluşlar teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.

Bütün Balkanlar'da fakat bilhassa Makedonya'da din ile milliyet iç içedir. Hatta bazen biri diğerinin yerine de geçer. Arnavut, Türk, Boşnak, Pomak vs....Balkanlardaki bütün Müslüman topluluklarda İslamiyete açıklık derecesinde bir ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç Türkiye'de veya Türkiye'nin himayesinde oralarda kurulup din eğitimi verecek olan İmam Hatip liselerinde ve İlahiyat Fakültelerinde karşılanmalıdır. Bu şekilde Üsküp'te kurulacak ve bütün Balkanlardaki Müslümanlara hitab edecek bir İlahiyat Fakültesi Balkanlardaki Müslümanlar arasında Türk müslümanlığının tekrar yayılmasını sağlayarak bizim etrafımızda birleşmesini tein eder. Ayrıca Türkçe konuşmayan Müslüman toplulukların gençlerinin Arap ülkelerinde veya İran'da dinî eğitim görmeleri neticesinde kafalarının ve gönüllerinin Osmanlı ve Türk düşmanı fikirlerle doldurulması ve ülkelerine döndüklerinde bu fikirleri topluluklarına yaymaları suretiyle Balkanlardaki Müslümanların Türkün dışında bir merkezde birleşmesi önlenmiş olur.

Türk televizyonlarının Makedonya'da rahat seyredilebilmesi sağlanmalıdır. Bu durum Makedonya'daki Türklerin diğer unsurlar arasında asimile olmasını önleyecek, öte yandan Pomakların ve Arnavutların Türkçe öğrenmelerini sağlar-

ken, söz konusu Müslüman toplulukların yanı sıra Makedonlar üzerinde de güçlü Türkiye imajını pekiştirecektir.

Türkiye'den gidecek işadamlarının Türk bölgelerinde yatırım yapmaları teşvik edilmelidir. Başta Makedonya olmak üzere Türk bankaları Balkan ülkelerine her türlü bankacılık hizmetini yapabilecek şubeler açmalıdırlar. Makedonya'da demokrasiye geçtikten sonra ekonomik düzenin değişmesi ve yeni serbest piyasa şartlarına adaptasyon sürecinde yaşanan zorluklar cümlesinden olarak Makedonya'da bütün milli bankalardaki mevduata Devletin bir nevi el koyması sebebiyle insanların Makedon bankalarına güveni kalmamıştır. Aynı husus Bulgaristan'da iki defa olmuştur. Bu itibarla Makedonya başta olmak üzere bütün Balkan ülkelerinde açılacak Türk bankalarının şubeleri buralardaki Türklerin ve diğer toplulukların paralarını yatırdıkları yer olabilir. Öte yandan Türk işadamlarının Balkan ülkeleriyle gün geçtikçe gelişen ticari ilişkileri sebebiyle de oralarda Türk bankalarına ihtiyaç vardır.

Makedonya'daki Türk asıllıların hatta Türk asıllı olmayanların Türkiye'de gayri menkul alabilmelerine müsaade edilmelidir. Bu şekilde Makedonya'da genel ekonomik durumu yatırım yapmak için uygun bulmayan veya Türk bankaları açılrsa da çeşitli sebeplerle birikimlerini bankadan ziyade mülk edinme suretiyle değerlendirmek isteyenlerin paralarını Türkiye'de değerlendirebilmeleri mümkün olacaktır. Esasen böyle bir fiili durum mevcuttur. Ancak T.C. uyruklu olmayanların mülk edinmeleri mümkün olmadığından dolayı o şahısların Türkiye'de güvindikleri insanlar üzerine mal almaları yoluna gidildiğinden gerginlikler, huzursuzluklar ve bazen de suistimaller yaşanmaktadır.

Türkiye kuruluşundan beri Makedonya'yı her alanda desteklemiştir, desteklemeyi sürdürmektedir (TURNA, 1996: 69-86). Bu destek görüşmeleri esnasında Makedonya'daki Türklerin siyasi, sosyal ve eğitim alanlarındaki problemlerinin çözümü de gündeme gelebilir, gelmelidir. Makedonya'daki tarihi Türk varlığının en önemli delili olan Türk eserlerinin restore edilmesi temin ve teşvik edilmelidir. Bütün bu hususlarda Türkiye devleti kadar gönüllü kuruluşlara da iş düşmektedir.

KAYNAKLAR

- ARDICI, Mehmet (Şerif Dalip) Yücelciler
1991 **1947, Makedonya'da Müslüman Direnişi**, İnsan Yayınları.
- ASIM, Salih
Üsküp Tarihi, Üsküp, 1932/1351.
- BAYUR, Yusuf Hikmet
1983 **Türk İnkılabı Tarihi, Cilt: I, Kısım 1, Türk Tarih Kurumu, Üçüncü baskı, Ankara,**
- EVANS, John Arthur
1885 "Antiguarian Researchesin Uyricum. Part IV, Scupi, Skopia and the Birthplace of Justinian", **Archeologia**, Vol. 49,1, London (. zikreden Yusuf Hama, "Osmanlı öncesi Makedonya
- POULTON, Hugh
Türlüğü", **Birlik**, (Üsküp), 27 Nisan 1996, s.9)
- HAMZA, Yusuf
1996 "Osmanlı Döneminden Makedonya'da kalan Türk İzleri", **Birlik**, (Üsküp), 13 Temmuz 1996
- "Makedonya'da Türk Sorunu", **Birlik**, 1 Ağustos, s. 15.
- HOCA, Fadil
1995. "Ülke Temsilcilerinin Sunuşları: Makedonya" Türk Hakları, Mustafa Kahraman-yol (ed.), Ankara,
- İBRAHİMGİL Mehmet,
"Makedonya'da Osmanlı Vakıf Eserlerinin Sosyal Hayata ve Şehir Dokusuna Olan Etkileri ve Bugünkü Durumu", İstanbul'da **toplanan II. HABİTAT toplantısı'na sunulan rapor.**
- ORAN, Baskın
1993 "Balkan Türkleri üzerini incelemeler", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 48 Ocak-Aralık, S. 1-4.
- PANDEVSKİ Manol
1978 **Macedonia and Macedonians in thme Eastern Crisis**, Macedonian Deview Editions Skopje
- PERRY, Duncan M.
1988. **The Politics of Terror: The Macedonian Leberation Movements, 1893-1903**, Duke London, 1995.University Press.
- POPOVIÇ, Aleksandre
1995 **Balkanlarda İslam**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- POULTON, Hugh
1989 **Who Are The Macedonians?**, Hurst&Company,London.
1991 **The Bakns, Mmorities and States in Conflict**, Minority Right Publications.
- SARAÇ, Erdoğan
1995 "Makedonya", **Yeni Türkiye**, Mart-Nisan,Y.I,S.3.
- TURNA, Mehmet
1996 "Makedonya Türkiye İlişkileri ve Makedonya'nın Geleceğine Bakış", **Avrasya Dosyası**, C.3, S.3, Sonbahar, s. 69-86.
- 1994 **Census '94**, Data for the Present and the Future, First Results, Republic of Macedonia, Statistical Office of Macedonia, Communication 2, Skopje, December 28,, s. 2.
- 1996 **A Threat to "Stability", Human Rights Violations in macedonia**, Human Rights Watmhc7 Helsinki.
- 1996 **Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliği Anayasası**, Üsküp
- 1996 **Zaman**, 14 Eylül, s. 1.
- 1996 **Birlik**, (Üsküp), 2 Kasım:2